

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

GERMANY

CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SCIENCE, ENGINEERING AND
TECHNOLOGY**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi • digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY:
a collection scientific works of the International scientific conference –
Hamburg, Germany, 2026 Issue 3

Languages of publication: Uzbek, English, Russian, German, Italian, Spanish,

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference « **INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY** ». Which took place in Hamburg 2026.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

O'QUVCHILARDA NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Madaminova Farzona Farxodjon qizi

Toshloq 3-son texnikumi ona-tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarda nutq madaniyatini shakllantirish masalasi pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Nutq madaniyati shaxsning umumiy madaniyati bilan uzviy bog'liq bo'lgan muhim ko'nikma sifatida ko'rib chiqilib, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar — o'quv jarayonini tashkil etish, o'qituvchining nutq namunasi, oilaviy muhit, ijtimoiy-madaniy sharoit hamda zamonaviy axborot texnologiyalarining ta'siri kabi jihatlar yoritilgan. Maqolada nutq madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik shart-sharoitlar, jumladan, interfaol metodlardan foydalanish, lug'at boyligini oshirishga qaratilgan mashqlar tizimi, og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish bo'yicha maqsadli ishlar tavsiya etiladi hamda pedagogik eksperiment natijalari asosida asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari, metodistlar hamda ta'lim tizimini takomillashtirish bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: nutq madaniyati, pedagogik shart-sharoit, ona tili ta'limi, nutq faoliyati, lug'at boyligi, og'zaki nutq, yozma nutq, interfaol metodlar, kommunikativ kompetensiya, ta'lim sifati.

Kirish. So'z — inson ruhining ko'zgusi, deydi xalqimiz. Kishi qanday gapirsa, uning ichki dunyosi, tarbiyasi va tafakkur darajasi ham xuddi shu ko'zguda aks etadi. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, yosh avlodni har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlay oladigan, o'z fikrini ravon va mantiqan izchil bayon eta oladigan shaxs sifatida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bu jarayonda ona tili ta'limi alohida o'rin tutadi, chunki nutq madaniyati nafaqat tilni to'g'ri qo'llash ko'nikmasi, balki shaxsning dunyoqarashi, mantiqiy tafakkuri va muloqot odobining yaxlit ifodasidir.

Ammo zamon ziddiyatlarga ham boy. Kommunikatsiya vositalarining jadal rivojlanishi, ijtimoiy tarmoqlarning kundalik hayotga chuqur kirib borishi bir tomondan o'quvchilarning axborot olish imkoniyatlarini kengaytirsa, ikkinchi tomondan ularning og'zaki va yozma nutqida tashvishli holatlarni — so'z boyligining torayishi, jargon va varvarizmlarning ko'payishi, nutqning uslubiy jihatdan qashshoqlashuvini keltirib chiqarmoqda. Sinfda o'tirgan o'quvchi ba'zan ona tilida erkin fikr bildirishdan ko'ra, qisqa va tayyor iboralar bilan cheklanib qolmoqda. Aynan shu ziddiyat ushbu tadqiqotning tub sababiga aylandi.

Nutq madaniyatini shakllantirish, bizningcha, faqat ona tili darslariga yuklangan vazifa emas — bu o'qituvchi shaxsi, sinf muhiti, oilaviy tarbiya va ijtimoiy omillarni bir butun sifatida qamrab oluvchi kompleks pedagogik jarayondir. Shu bois mazkur jarayonning samaradorligini ta'minlovchi pedagogik shart-sharoitlarni ilmiy asosda aniqlash va tizimlashtirish nafaqat nazariy, balki chuqur amaliy ahamiyat kasb etadi.

Shundan kelib chiqib, ushbu maqolaning maqsadi — o'quvchilarda nutq madaniyatini shakllantirishga ta'sir etuvchi asosiy pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash, ularning nazariy-metodik asoslarini tahlil qilish hamda ta'lim amaliyotiga tatbiq etish yuzasidan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: nutq madaniyati tushunchasining mohiyatini yoritish; ushbu jarayonga ta'sir etuvchi omillarni tasniflash; samarali pedagogik shart-sharoitlarni asoslash va amaliy

tavsiyalar ishlab chiqish. Quyida keltirilgan adabiyotlar tahlili aynan shu maqsad sari qo'yilgan dastlabki qadamdir.

Adabiyotlar sharhi. Nutq madaniyati muammosi tilshunoslik, pedagogika va psixologiya fanlari kesishmasida turgani bois uni turlicha izlagan tadqiqotchilarning ovozi bir-biriga qo'shilib, boy ilmiy meros yaratgan.

Rus tilshunosligida nutq madaniyati nazariyasining shakllanishiga S.I.Ojegov, B.N.Golovin, D.E.Rozental kabi olimlar katta hissa qo'shgan. Xususan, B.N.Golovinning tadqiqotlarida nutq madaniyati to'g'rilik, aniqlik, mantiqiylik, sofdillik, ifodalilik, boylik va maqsadga muvofiqlik kabi mezonlar orqali belgilanadi — bu mezonlar bugungi kunda ham ko'plab pedagogik tadqiqotlarda tayanch nuqta bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbek tilshunosligi va metodikasida esa ushbu masala A.Nurmonov, N.Mahmudov, Sh.Rahmatullayev kabi olimlarning ishlarida o'ziga xos talqin topgan. Ularning tadqiqotlarida o'zbek tilining me'yorlari, nutq uslublari va bularning ta'lim jarayonida to'g'ri qo'llanilishi nazariy jihatdan asoslab berilgan. Ayniqsa, N.Mahmudov nutq madaniyatini shunchaki til me'yorlarini bilishdan emas, balki ularni amaliyotda erkin va maqsadga muvofiq qo'llay olish mahoratidan iborat, deb ta'kidlaydi — bu qarash aynan mazkur tadqiqotning nazariy poydevorini tashkil etadi.

Pedagogik yo'nalishda R.Mavlonova, K.Hoshimov, S.Ochilov kabi mualliflar nutq madaniyatini shakllantirishni yosh avlod tarbiyasining ajralmas qismi sifatida ko'rib chiqqan bo'lib, bu borada o'qituvchining metodik mahorati, dars tashkil etish sifati hamda ta'lim-tarbiya uyg'unligiga alohida urg'u berishgan. Xorijiy pedagogikada ham manzara boshqacha emas: D.Hymes ishlab chiqqan kommunikativ kompetensiya nazariyasi — lingvistik, sotsiolingvistik va pragmatik jihatlarining uyg'unligi — zamonaviy o'zbek metodikasida ham moslashtirilgan holda qo'llanilib kelinmoqda.

Shunga qaramay, mavjud manbalarni chuqur tahlil qilish bir bo'shliqni ochib beradi: o'quvchilarda nutq madaniyatini shakllantirishning aniq pedagogik shart-sharoitlari, ayniqsa zamonaviy raqamli ta'lim muhiti sharoitida, hali yetarlicha kompleks va tizimli tarzda o'rganilmagan. Ko'pchilik tadqiqotlar nazariy-tilshunoslik jihatiga og'ib ketgan, amaliy-pedagogik omillar — o'quv jarayonini tashkil etish, metodlarni tanlash, natijalarni baholash mezonlari — esa chetda qolgan. Aynan mana shu bo'shliqni to'ldirish maqsadida quyida bayon etilgan tadqiqot metodologiyasi ishlab chiqildi.

Tadqiqot metodologiyasi. Nazariy tahlildan amaliyotga o'tish uchun tadqiqot ijtimoiy-pedagogik izlanishlarga xos miqdoriy va sifat metodlarining uyg'unlashgan yondashuvi asosida qurildi. Tadqiqotning empirik qismi Toshkent shahridagi umumta'lim maktablarining 7–9-sinf o'quvchilari (jami 120 nafar) va 15 nafar ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi ishtirokida amalga oshirildi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar birlashtirilgan holda qo'llanildi: mavzuga oid ilmiy adabiyotlar va o'quv dasturlarini qiyosiy-tahliliy o'rganish (nazariy tahlil metodi); ona tili darslarida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini tabiiy sharoitda kuzatish (kuzatuv metodi); o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasida nutq madaniyati holati yuzasidan so'rov o'tkazish (so'rovnoma metodi); tajriba va nazorat guruhlarini shakllantirib, bir o'quv chorak davomida qiyosiy tadqiqot olib borish (pedagogik eksperiment); hamda olingan ma'lumotlarni foizli nisbatlarda ifodalash (statistik tahlil metodi).

Ikki guruh — tajriba (interfaol metodlar qo'llanilgan) va nazorat (an'anaviy yondashuv saqlanib qolgan) — dastlabki diagnostika orqali taxminan bir xil boshlang'ich ko'rsatkichlarga ega ekanligi tasdiqlangandan so'nggina eksperimentga kirishildi. Nutq

madaniyatini baholashda beshta mezon — to'g'rilik, mantiqiylik, boylik (lug'aviy zahira), ifodalilik va nutqiy erkinlik — asos qilib olindi, har biri 5 balllik shkala bo'yicha o'lchandi. Ushbu izchil metodologiya quyida keltirilgan natijalarning ishonchliligini ta'minlovchi zamin bo'ldi.

Natijalar. O'quv chorak davomida olib borilgan kuzatuv va o'lchovlar shuni ko'rsatdiki, ikki guruh o'rtasidagi farq borgan sari yaqqolroq namoyon bo'la boshladi. Quyidagi jadvalda bu dinamika aniq raqamlarda aks etgan.

1-jadval. Tajriba va nazorat guruhlarida nutq madaniyati ko'rsatkichlarining dinamikasi (o'rtacha ball, 5 balllik shkala bo'yicha)

Mezon	Tajriba guruhi (boshlang'ich)	Tajriba guruhi (yakuniy)	Nazorat guruhi (boshlang'ich)	Nazorat guruhi (yakuniy)
To'g'rilik (til me'yorlariga rioya)	3.1	4.3	3.0	3.4
Mantiqiylik	2.9	4.1	3.0	3.3
Lug'aviy boylik	2.8	4.0	2.9	3.2
Ifodalilik	2.7	3.9	2.8	3.1
Nutqiy erkinlik	3.0	4.2	3.1	3.3
O'rtacha ko'rsatkich	2.9	4.1	2.96	3.26

Ko'rinib turibdiki, tajriba guruhida barcha mezonlar bo'yicha sezilarli o'sish qayd etilgan — o'rtacha ko'rsatkich 2.9 balldan 4.1 ballga, ya'ni 41,3 foizga ko'tarilgan, nazorat guruhida esa bu o'sish ancha mo'tadil — atigi 10,1 foizni tashkil etgan.

Raqamlar orqasida esa o'qituvchilarning shaxsiy tajribasi va kuzatuvlari yotadi. Ularning fikrini o'rganish maqsadida o'tkazilgan so'rovnoma quyidagi manzarani ochib berdi.

2-jadval. O'qituvchilarning fikricha, nutq madaniyatini shakllantirishga ta'sir etuvchi pedagogik shart-sharoitlar (so'rovnoma natijalari, N=15, foizda)

Pedagogik shart-sharoit	Muhim deb baholaganlar ulushi (%)
Interfaol va kommunikativ metodlardan foydalanish	93.3
O'qituvchining o'zi namunali nutq egasi bo'lishi	86.7
Lug'at boyligini oshirishga qaratilgan maxsus mashqlar tizimi	80.0
Sinfda erkin muloqot muhitini yaratish	73.3
Og'zaki nutq amaliyotiga ko'proq vaqt ajratish	66.7
Oila bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish	60.0
Zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalaridan oqilona foydalanish	53.3

O'qituvchilarning aksariyati (93,3%) interfaol metodlarni birinchi o'ringa qo'ygani, shu bilan birga o'z shaxsiy nutq namunasi (86,7%) va lug'at boyligini oshirish mashqlarini (80,0%) ham yuqori baholagani — bu ikki jadvalning bir-birini to'ldirib, yaxlit manzara yaratishini ko'rsatadi.

Tahlil. Ikki jadvaldagi raqamlarni yonma-yon qo'yib o'qiganda, ular bir-birini izohlab, yagona xulosaga yetaklaydi: nutq madaniyatini shakllantirish tasodifiy jarayon emas, balki aniq pedagogik shart-sharoitlarni izchil ta'minlash natijasida yuzaga keladigan maqsadli faoliyatdir.

Avvalo, tajriba guruhida qo'llanilgan interfaol metodlar — munozara, rolli o'yinlar, loyihaviy topshiriqlar — o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirib, ularda erkin fikr bildirish ko'nikmasini uyg'otdi. Buni 1-jadvaldagi "nutqiy erkinlik" mezon bo'yicha yuqori o'sish (3.0 dan 4.2 ballgacha) yaqqol tasdiqlaydi, 2-jadvaldagi 93,3 foizlik ko'rsatkich esa bu natijaning tasodif emas, balki o'qituvchilar tomonidan ham anglab yetilgan qonuniyat ekanini ko'rsatadi.

So'ngra, o'qituvchining shaxsiy nutq madaniyati masalasiga to'xtalish o'rinli. Pedagogik nazariyada tan olingan "namunaviy ta'sir" tamoyiliga ko'ra, o'qituvchi qanchalik to'g'ri, ravon va madaniy nutq namunasini ko'rsatsa, o'quvchilar ongida shunga monand nutqiy me'yorlar shakllanadi. So'rovnomada bu omilning 86,7% bilan yuqori baholangani — nazariya bilan amaliyot o'rtasidagi uyg'unlikning yana bir dalilidir.

Lug'aviy boylik masalasi ham e'tiborga loyiq: tajriba guruhida ushbu mezon bo'yicha eng yuqori foizli o'sish (42,9%) qayd etilgan bo'lib, bu nutq madaniyatini shakllantirishda nafaqat grammatik to'g'rilikka, balki so'z boyligini kengaytirishga ham teng darajada e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi. Shu bilan bir qatorda, nazorat guruhidagi nisbatan mo'tadil o'sish (10,1%) an'anaviy, reproduktiv xarakterdagi metodlarning bugungi kun talabiga to'liq javob bermasligidan darak beradi.

E'tiborga molik yana bir jihat — so'rovnomada oila bilan hamkorlik (60,0%) va AKT vositalaridan foydalanish (53,3%) nisbatan past baholangan. Bu, bizningcha, ushbu omillarning ahamiyatsizligidan emas, balki ularning ta'lim amaliyotida hali yetarlicha o'zlashtirilmaganidan darak beradi — demak, bu yo'nalish kelgusi izlanishlar uchun ochiq maydon bo'lib qolmoqda.

Xulosa. Yuqorida bayon etilgan tahlil va tadqiqot natijalari yakuniga kelib, quyidagi asosiy xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, ta'lim jarayonida interfaol va kommunikativ metodlarni izchil qo'llash o'quvchilarning nutqiy faolligi va erkinligini sezilarli darajada oshiradi. Ikkinchidan, o'qituvchining shaxsiy nutq madaniyati o'quvchilar uchun asosiy namuna manbai bo'lib xizmat qiladi, shu sababli o'qituvchilar tayyorlash va malaka oshirish tizimida bu masalaga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Uchinchidan, lug'at boyligini maqsadli oshirishga qaratilgan mashqlar tizimi nutq madaniyatining boylik va ifodalilik mezonlari bo'yicha eng yuqori natija beradi. To'rtinchidan, an'anaviy, reproduktiv metodlarga asoslangan ta'lim nutq madaniyatini shakllantirishda yetarli samara bermaydi, demak, metodikani zamonaviylashtirish kechiktirib bo'lmaydigan vazifadir. Va nihoyat, oila hamda zamonaviy axborot vositalarining bu jarayondagi o'rni — kelgusi tadqiqotlarni kutayotgan istiqbolli yo'nalishdir.

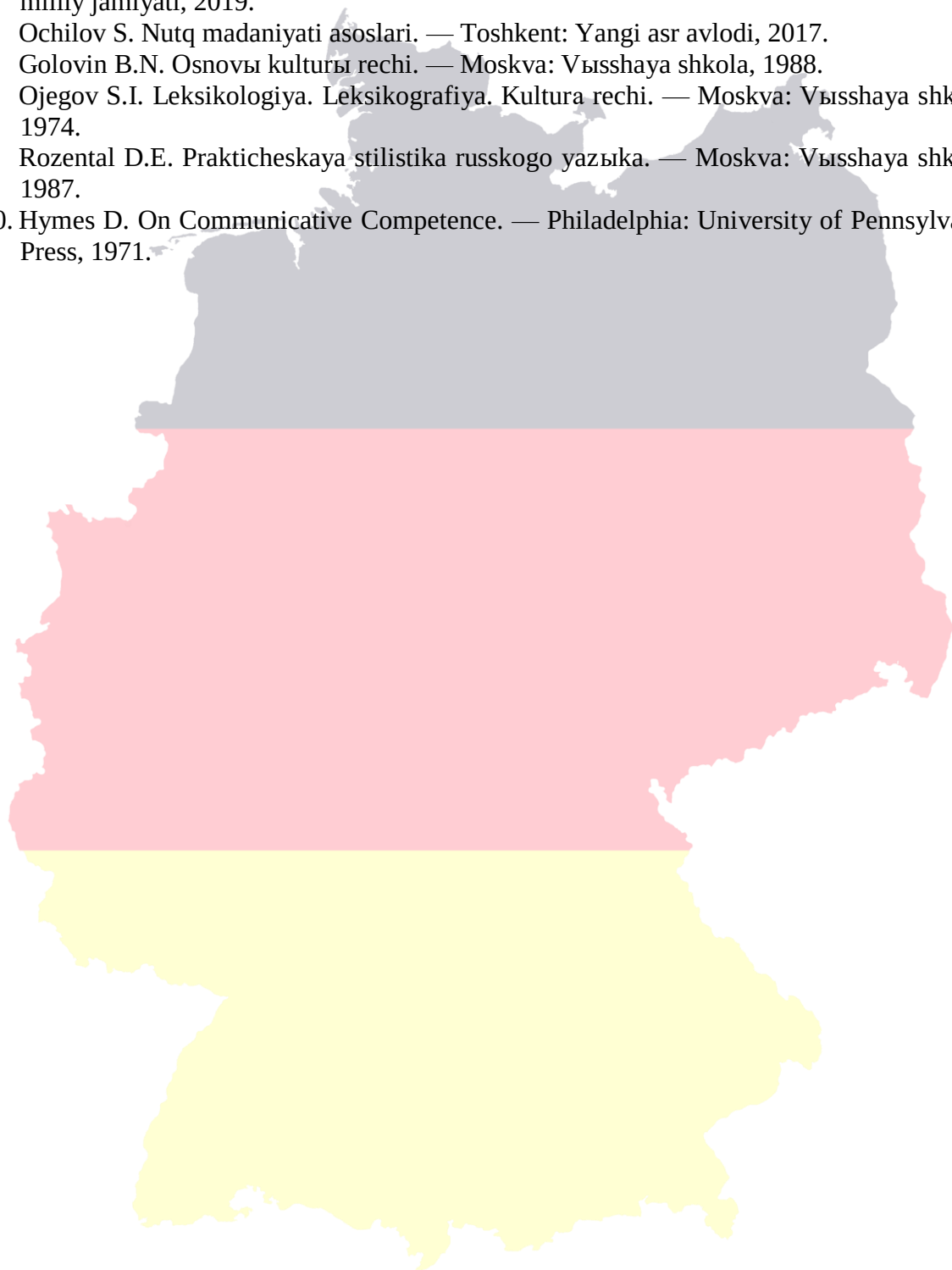
Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda yuksak nutq madaniyatini shakllantirish — bir darsning yoki bir fanning vazifasi emas, balki butun ta'lim-tarbiya jarayonini qamrab oluvchi izchil va kompleks harakatdir. Faqat shunday yondashuv orqaligina biz ertaga jamiyatda erkin, mantiqiy va madaniy muloqot qila oladigan, so'zining vazniga, ma'nosiga mas'uliyat bilan yondashadigan barkamol avlodni tarbiyalab yetishtira olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mahmudov N. Til va ma'naviyat. — Toshkent: O'zbekiston, 2020.

2. Nurmonov A. O'zbek tilshunosligi tarixi. — Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining frazeologik lug'ati. — Toshkent: Fan, 2018.
4. Mavlonova R., Voxidova N. Pedagogika. — Toshkent: O'qituvchi, 2021.
5. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. — Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2019.
6. Ochilov S. Nutq madaniyati asoslari. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.
7. Golovin B.N. Основы культуры речи. — Москва: Высшая школа, 1988.
8. Ojegov S.I. Leksikologiya. Leksikografiya. Kultura rechi. — Moskva: Vysshaya shkola, 1974.
9. Rozental D.E. Prakticheskaya stilistika russkogo yazyka. — Moskva: Vysshaya shkola, 1987.
10. Hymes D. On Communicative Competence. — Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1971.

	SHAKLLARNI TEKISLIKDA TASVIRLASHNING GEOMETRIK ASOSLARI Ozodbek Mirzarahmatov Maxmudova Dilnoza Xaytmirzaevna	
30.	CLINICAL AND GENETIC CHARACTERISTICS OF AVASCULAR NECROSIS OF THE FEMORAL HEAD ASSOCIATED WITH COVID-19 Muhammedova Nilufar Odiljon qizi Ro'ziboyeva Farzona G'ayratovna	110
31.	O'ZBEKISTON SHAROITIDA AVTOMOBIL VA TEMIR YO'L KESISHMALARINING HOZIRGI HOLATINI TAHLIL QILISH VA RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI A.A. Yo'ldashev	112
32.	PRESSLASH VA QIZDIRIB PISHIRISH PARAMETRLARINI MIS ASOSLI MATERIALLARNING MEXANIK XOSSASIGA TA'SIRINI ANIQLASH Raximov Raxmatullo Rafiqjon o'g'li	116
33.	SHAHAR AVTOBUSLARIINING TEZLIGIGA TA'SIR KO'RSATUVCHI OMILLAR EKSPERIMENT TAXLIL QILISH Abduvaliyev Nodirbek Xamidovich	121
34.	ZAMONAVIY SAQLASH TEXNIKASI VA TEXNOLOGIYALARI Usmonova Madinabonu Rivojitdin qizi	129
35.	JAMOAT TRANSPORTINING YO'LOVCHILARGA XIZMAT KO'RSATISH SIFATINI OSHIRISH USULLARI Alisherov Muxammadali Nodirbek o'g'li	137
36.	AVTOBUSLARNI HARAKAT JADALLIGINI O'RGANISH Iminjonov Ulug'bek Abdurashid o'g'li	145
37.	O'QUVCHILARDA NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART- SHAROITLARI Madaminova Farzona Farxodjon qizi	151